

УДК: 332.14(477)

ДИСПРОПОРЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО СПОЖИВЧОГО РИНКУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Шевчук В. О., Мунько М. М.

Ефективне впровадження євроінтеграційного курсу України на паритетній основі неможливе без забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, яка має ґрунтуватися на конкурентоспроможності економіки кожного з її регіонів.

Поступова переорієнтація моделі економічного зростання із зовнішнього на внутрішній попит передбачає розвиток регіональних споживчих ринків. З іншого боку, надмірне зростання внутрішнього попиту може спричинити погіршення сальдо зовнішньої торгівлі і таким чином спровокувати девальвацію грошової одиниці та інфляції. Формування збалансованих регіональних ринків ускладнюється нерівномірним розміщенням продуктивних сил в регіональному розрізі. Загальновідомо, що на чотири області України (Донецьку, Дніпропетровську, Київську, Харківську) припадає більше половини промислового потенціалу, що зумовлює відповідні диспропорції в територіальному розвитку держави. За таких умов формування виваженої регіональної політики країни є вкрай необхідним завданням.

Слід зазначити, що проблема розвитку внутрішніх регіональних ринків є досить актуальною принаймні з двох міркувань, по-перше, враховуючи реалізацію інноваційно-інвестиційного розвитку. По-друге, подолання деформацій між попитом і пропозицією. Не виключено, що орієнтація на експорт перешкоджає становленню внутрішньо-орієнтованих галузей промисловості, тоді як в регіонах з невисоким експортним потенціалом цьому перешкоджає брак платоспроможного попиту.

Окремі аспекти регіонального розвитку України, визначення соціально-економічного розвитку розглядаються у працях значної плеяди вітчизняних та зарубіжних вчених: Портер М, Варналій З., Беленький П., Писаренко С.,

Власюк О., Чужиков В., Поручник А, Школи І. та ін. Проблема регіонального розвитку розглядається здебільшого у розрізі міжрегіональних відносин в Україні [8, с.24-28], проблеми диференціації регіонального розвитку [10, с.9] та питання конкурентоспроможності регіонів як загалом [1; 2, с.48-53; 4, с.220-212; 6; 9] так і в контексті євро інтеграції [3, с.3-6; 7 с.15-23; 11].

Проте, недостатньо уваги приділено наявним диспропорціям регіональних споживчих ринків. За таких умов постає питання конкретних підходів щодо стимулювання споживчого попиту в окремих регіонах. Частково цьому сприяють трансферти від працюючих закордоном, однак відповідні ефекти практично не досліджено. Так само немає чіткості щодо зв'язку між промисловим виробництвом, роздрібним товарооборотом та імпортом у окремих регіонах.

Метою статті є аналіз основних тенденцій розвитку внутрішніх регіональних ринків та дослідження функціональних залежностей між основними їх ідентифікаторами розвитку.

В дусі відомих концептуальних зауважень М. Портера стан попиту на окремих регіональних ринках розглядається вагомим елементом конкурентної позиції [1], поряд з іншими регіональними конкурентними перевагами, такими як:

- якість і кількість факторів виробництва;
- стратегія розвитку підприємств регіону та їх участь у конкурентній боротьбі;
- сприяння об'єднанню ринкової діяльності підприємств з діяльністю конкурентоспроможних ринкових постачальників.

Логічно припустити, що регіони з динамічним збільшенням споживчого попиту, передусім на основі використання власного науково технічного та освітнього потенціалу, матимуть кращі передумови для економічного зростання. Не виключено, що це стосується ринків зі значним сировинним експортом, але кращою є орієнтація на технологічний експорт. Загалом бажано, щоб збільшення експорту трансформувалося у поступове

нарощування внутрішнього попиту. Якщо цього не відбувається, то структурні деформації на кшталт “анклавного” розміщення промислових підприємств зазвичай стають вагомою перешкодою для стійкого економічного зростання в межах країни.

Конкурентні переваги, що забезпечуються факторами і ринковим середовищем тих чи інших регіонів, відіграють суттєву роль у міжнародному поділі праці і територіальній спеціалізації виробництва товарів та послуг. Регіони, які мають окремі зазначені переваги (наявність ресурсів, науково-освітнього потенціалу та ін.), створюють умови зниження витрат і підвищення конкурентоспроможності на світових та внутрішніх ринках [2, с.48].

В Україні регіони неповноцінно включені у зовнішньоекономічне співробітництво, що призводить до нераціонального використання можливості національного виробництва забезпечувати попит внутрішнього та світових ринків.

Орієнтація окремих регіонів України на зовнішні ринки, передбачає реалізацію продукції з меншим вмістом доданої вартості, коштом поживавлення кооперації з іншими регіонами у виготовленні продукції з глибшим ступенем переробки. Очевидно, що це не відповідає національним інтересам і потрібно послідовно нарощувати фінансову привабливість внутрішнього ринку для національних виробників [3, с.3].

Якщо не стимулювати розвиток внутрішніх ринків, пасивне споглядання гіпертрофованого розвитку декількох сировинних галузей, до того ж зосереджених у декількох регіональних анклавах, може призвести до підпорядкування іноземним інтересам, як це прийнято в розрізі “теорії залежності”, гальмування технологічного прогресу та створення перешкод для здійснення незалежної внутрішньої політики.

Окремі експерти, найпрогресивнішим методом підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки загалом та її регіонів зокрема вважають переорієнтацію на внутрішні джерела розвитку за рахунок скорочення витрат, підвищення рентабельності і заробітної плати.

Врівноваження міжгалузевих пропорцій у промисловому секторі є практично єдиним способом, щоб посісти гідне місце у світовому економічному просторі [4, с.212].

Взаємопов'язані елементи економічної моделі розвитку та конкурентоспроможності регіонів взаємодіють на регіональному ринку через механізми регіонального попиту і пропозиції. Відповідно, механізм регіонального ціноутворення буде ефективним у випадку досягнення рівноваги між регіональним попитом та регіональною пропозицією за умови збереження високого життєвого рівня населення, забезпечення стабільного функціонування реального сектора економіки та активної підтримки з боку регіональної влади структуроутворювальних і конкурентоспроможних підприємств регіону.

Одними із основних детермінант конкурентоспроможності регіонів є фактори виробництва і внутрішній попит. До факторів виробництва можна віднести такі характеристики регіону як: фінансове забезпечення інноваційного розвитку; якість і кількість основних фондів; рівень кваліфікації робочої сили та її мотивація до праці; кількість і якість основних фондів; гнучкість та ефективність комунікаційної інфраструктури; стратегічний менеджмент і його інноваційна структура.

Для регіону є не стільки важливим запас факторів виробництва як їх динамічність, а також швидкість з якою вони змінюються, створюються і пристосовуються до потреб економіки цього регіону.

Аналіз динаміки виробництва у розрізі регіонів (Рис.1) виділяє регіони “лідери”, які не можна віднести до традиційних промислових “гігантів”. Високі темпи зростання промислового виробництва в даних регіонах не стали імпульсом для відповідного зростання внутрішнього попиту (Рис.2) і навпаки, такий вислід підтверджує втрату позитивного зв'язку між показниками внутрішнього попиту і пропозицією на мезорівні, що простежується останнім часом в країні й на макрорівні [5].

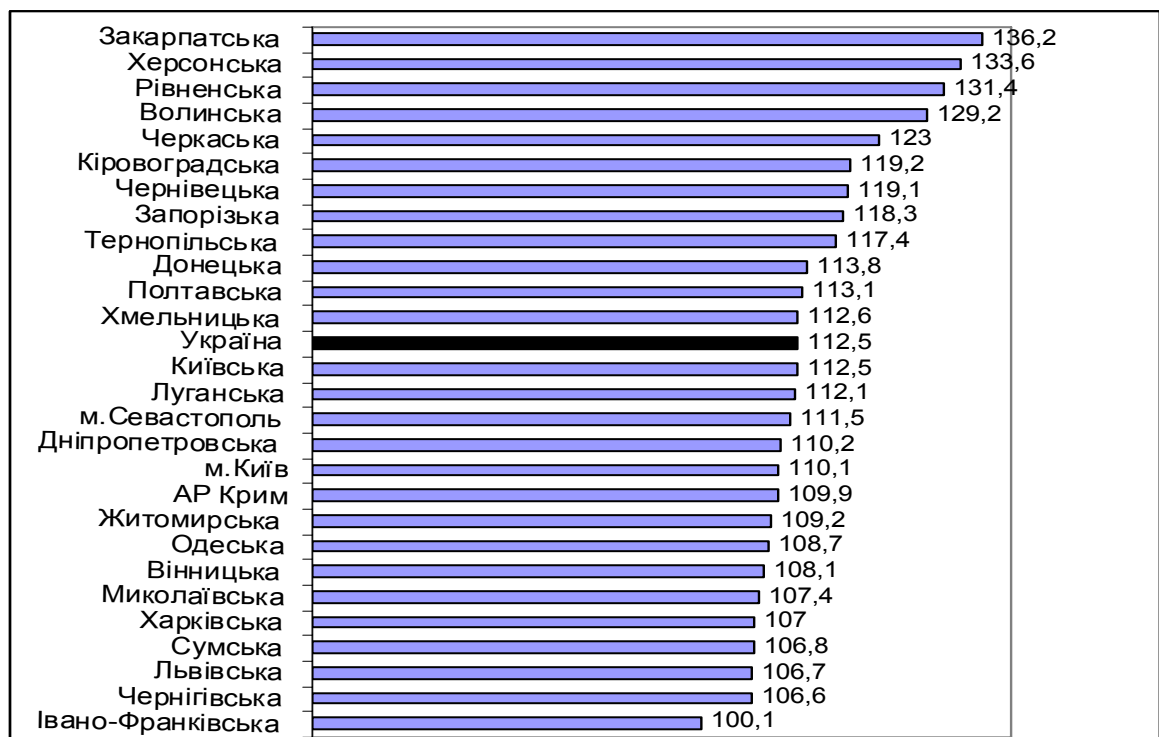

Рис.1 Темпи зростання промислового виробництва у розрізі регіонів I кв. 2007 року (у % до відповідного періоду попереднього року)

Джерело: [12]

Наступною детермінантою конкурентних переваг є попит на внутрішньому ринку (що включає в себе структуру, обсяги і характер даного показника) [6]. Громіздкий внутрішній ринок може надати регіону конкурентні переваги в тих галузях, де присутній ефект масштабу або зниження витрат на основі освоєння нового продукту. Значним впливом на регіональну конкурентоспроможність характеризується внутрішній ринок, що стимулює інвестування. Внутрішній регіональний попит, який стимулює конкуренцію на внутрішньому ринку, залежить від національних, кліматичних, соціальних особливостей регіону, структури його економіки, що сприяє розвитку виробництва, збільшенню його обсягів і підвищенню якості, виходу виробників на міжнародні ринки.

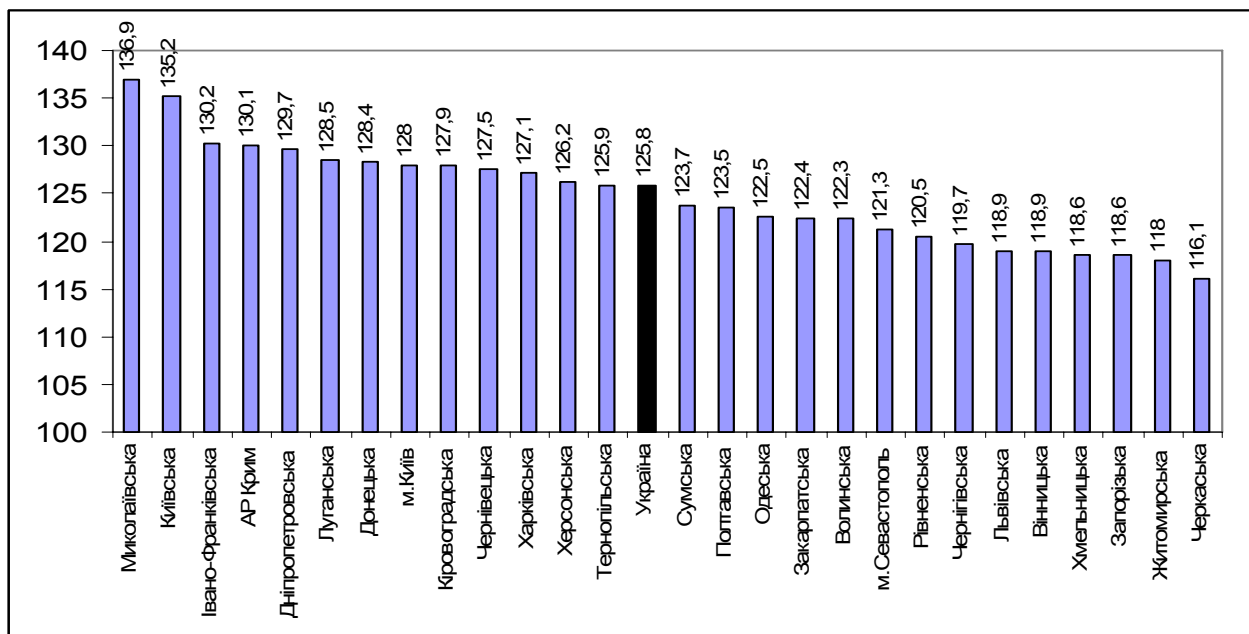

Рис. 2. Темпи зростання роздрібного товарообороту у розрізі регіонів І кв. 2007 року (у % до відповідного періоду попереднього року).

Джерело: [12]

Оскільки внутрішні регіональні ринки є достатньо динамічними і диференційованими утвореннями, врегулювання наявних диспропорцій у ринковій рівновазі на внутрішньому споживчому ринку, потребує попереднього вивчення тенденцій основних ідентифікаторів поточного стану внутрішнього ринку та функціональних взаємозв'язків між ними.

З метою здійснення економетричної оцінки розвитку внутрішніх споживчих ринків регіонів України нами було відібрано наступні показники:

- промислове виробництво;
- роздрібний товарооборот;
- номінальна заробітна плата;
- доходи місцевих бюджетів;
- індекс споживчих цін;
- імпорт до регіону.

Для визначення головних кластерів областей України за рівнем розвитку внутрішнього ринку доцільно здійснити їх групування за допомогою методу кластерного аналізу. Головні кластери представлені на рис. 3.

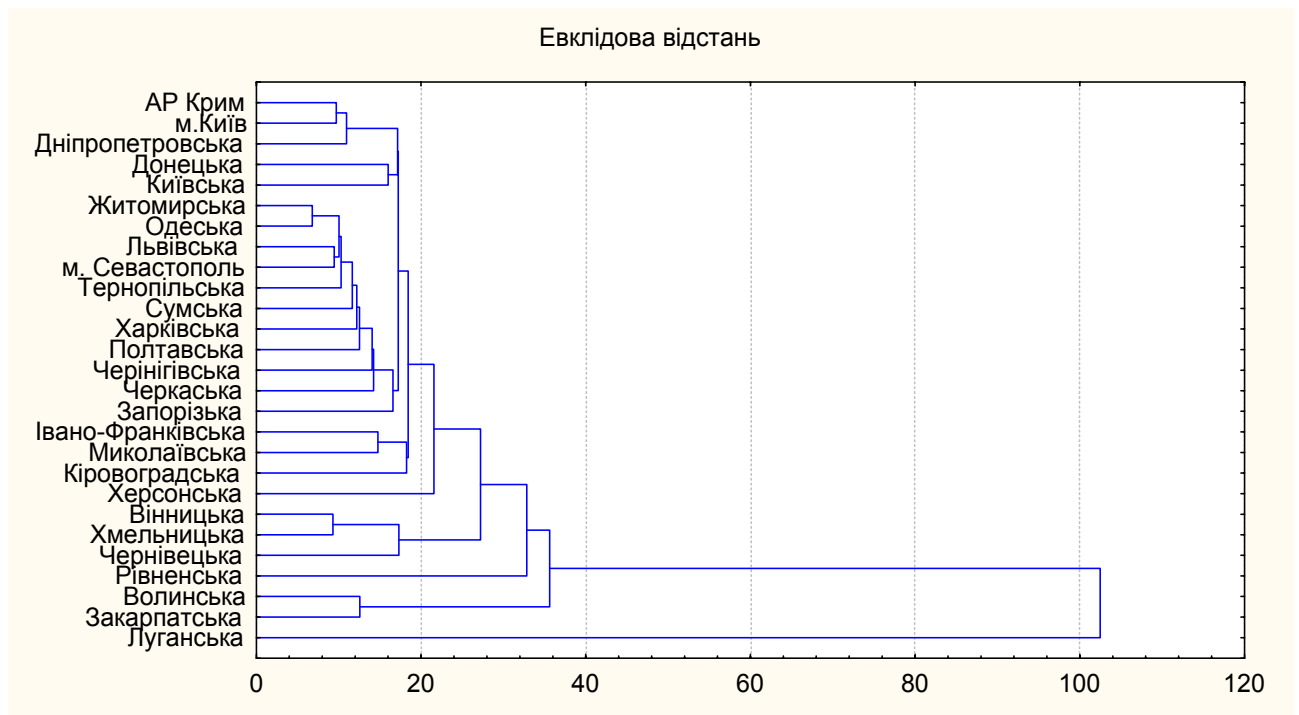

Рис. 3 Граф «дерево поєднань» областей України за показниками розвитку споживчого ринку

Візуальна оцінка побудованого графа "дерева поєднань" дозволяє виокремити наступні 4 групи областей України за окремими характеристиками динаміки розвитку внутрішнього споживчого ринку (Таблиця 1). Найбільш динамічним виявився розвиток внутрішнього ринку Луганської області, якому притаманні: високі темпи зростання роздрібного товарообороту, помірні темпи зростання промислового виробництва, високий імпорт та інфляція, низькі темпи зростання заробітної плати. У другий кластер увійшли Волинська та Закарпатська області, що останнім часом характеризуються невисокими темпами зростання роздрібного товарообороту, значними темпами росту промислового виробництва, високим імпортом та помірною інфляцією. Наступний кластер включив в себе фактично промислово розвинені регіони та прикордонні регіони. Кластер, до якого увійшли Кіровоградський, Чернігівський, Чернівецький, Івано-Франківський, Хмельницький, Миколаївський регіони, характеризується найнижчими темпами росту показників розвитку споживчого ринку в середньому. Відмінною рисою даної групи регіонів є найнижчі темпи зростання імпорту.

Таблиця 1

Характеристика кластерів регіонів України, згрупованих за показниками
динаміки розвитку внутрішнього ринку

№ кластера	Області, що є членами кластера	Евклідова відстань до відповідного центру кластера	Характеристика кластера
I.	Луганська	0	Регіон з динамічним розвитком внутрішнього ринку
II.	Волинська	2,564	Високі темпи зростання промислового виробництва, низькі – роздрібного товарообороту, інфляція – помірною, імпорту – високий
	Закарпатська	2,564	
III.	Донецька	8,817	Промислове виробництво – помірно Роздрібний товарооборот – помірний Імпорт-помірний Інфляція - помірна
	Київська	8,936	
	Львівська	8,108	
	Одеська	6,678	
	Харківська	9,645	
	Запорізька	11,374	
	Черкаська	5,802	
	Херсонська	8,727	
	Дніпропетровська	5,311	
	Рівненська	20,476	
	Сумська	7,735	
	Тернопільська	4,312	
	м. Київ	6,724	
	м. Севастополь	5,818	
	АР Крим	4,088	
IV.	Вінницька	6,762358	Регіони з найнижчою динамікою розвитку внутрішнього ринку (Інфляція помірна Імпорт – низький)
	Миколаївська	7,888401	
	Хмельницька	7,764309	
	Івано-Франківська	6,37920475	
	Чернівецька	10,12968	
	Чернігівська	9,105504	
	Кіровоградська	5,147	

Наступним кроком дослідження стала ідентифікація можливих змін у характері залежності промислового виробництва та імпорту від динаміки

роздрібного товарообороту. З цією метою було використано відомий фільтр Кальмана.¹ Для аналізу було обрано регіони, що являються центрами окремих кластерів: Луганська, Закарпатська, Кіровоградська області і АР Крим.

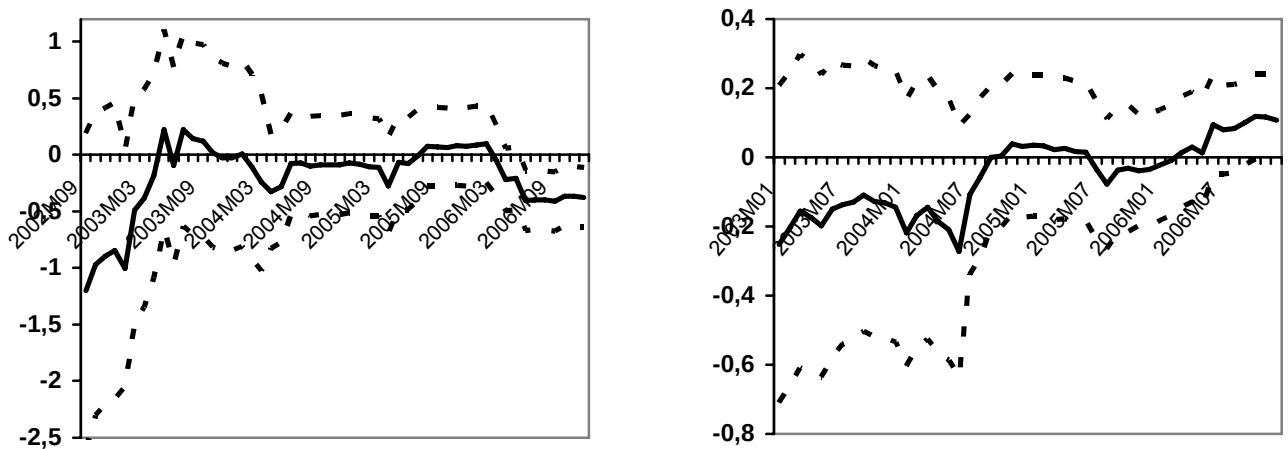

Рис. 4. Вплив роздрібного товарообороту на промислове виробництво (зліва) та імпорт (справа) у Луганській області

Для Луганської області очікувана пряма залежність між збільшенням товарообігу та зростанням імпорту з'являється лише з другої половини 2006 року, водночас відчувається погіршення динаміки промислового виробництва під дією згаданого чинники в цьому ж часовому проміжку (Рис.4). Такі результати цілком відповідають поширеній гіпотезі “проїдання” бюджету, коли збільшення споживчих витрат перешкоджає поживавленню виробництва і супроводжується збільшенням імпорту. Слід зауважити, що подібна функціональна залежність не простежується у 2004-05 рр., коли точились жваві дискусії навколо доцільності збільшення споживчих витрат загалом та “проїдання” видатків бюджету зокрема

¹ Емпіричні оцінки здійснено за допомогою статистичного пакету EViews 5 на основі місячних даних Держкомстату України за 2002-2006 рр.

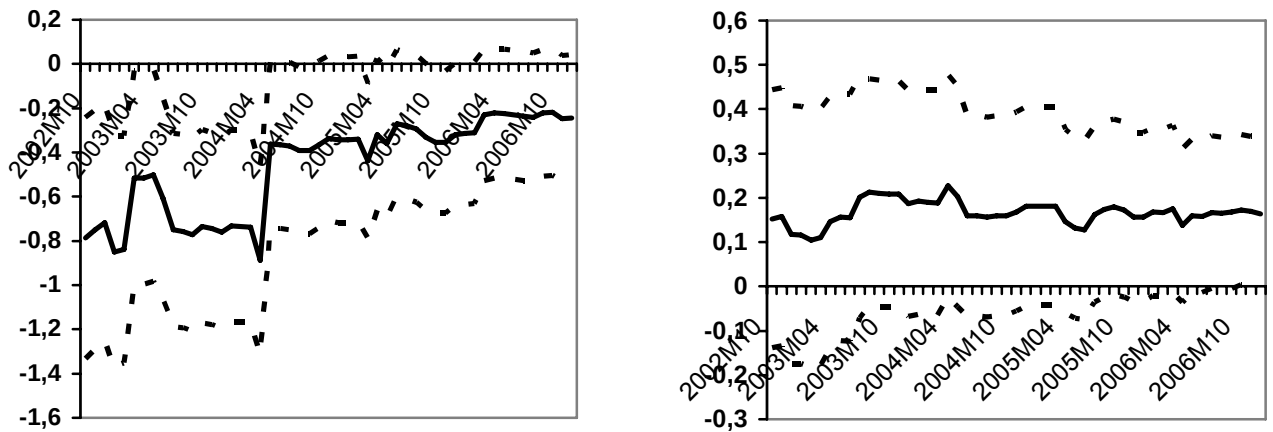

Рис. 5. Вплив роздрібного товарообороту на промислове виробництво (зліва) та імпорт (справа) у Закарпатській області

Поверхневий аналіз схиляє до висновку, що функціональні залежності для Закарпатської області практично ідеально ілюструють гіпотезу “проїдання” (Рис.5), однак поєднання оберненого зв’язку між роздрібним товарооборотом та промисловим виробництвом та прямого між роздрібним товарооборотом та імпортом може бут зовсім іншим і стосуватися впливу приватних трансфертів. Збільшення надходжень з-за кордону сприяє збільшенню попиту на товари включно з імпортом. В той же час як масовий виїзд зменшує ресурс робочої сили і таким чином, перешкоджає збільшенню промислового виробництва. Дане припущення не суперечать встановленим залежностям для Автономної Республіки Крим (Рис.6), якщо приймати, що доходи від туризму за своєю природою подібні на трансферти, з тією лише відмінністю, що не передбачають виїзду закордон.

Фактично, доходи від туризму слугують заміником заробітної плати і зменшують стимули до праці. Оскільки, отриманий дохід виписується переважно для видатків на внутрішньому регіональному ринку (комунальні платежі, продовольство), то зв’язок з імпортом виглядає порівняно слабким (відповідні коефіцієнти є додатними, але їм бракує статистичної значущості)

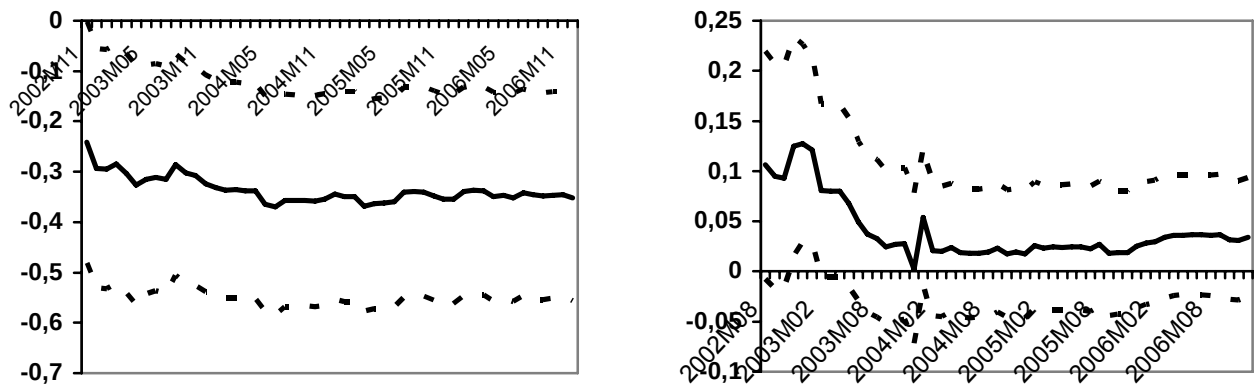

Рис. 6. Вплив роздрібного товарообороту на промислове виробництво (зліва) та імпорт (справа) у АР Крим

Як показує дослідження у Кіровоградській області з кінця 2004 року роздрібний товарооборот дає негативний імпульс динаміці промислового виробництва і стає чинником підвищення темпів зростання імпорту в регіоні (рис.7).. Ситуація у регіоні візуально виглядає схожою до Луганського регіону. Проте на відміну від останнього, попри присутній позитивний зв'язок між імпортом та роздрібним товарооборотом, динаміка зростання імпорту є досить низькою.

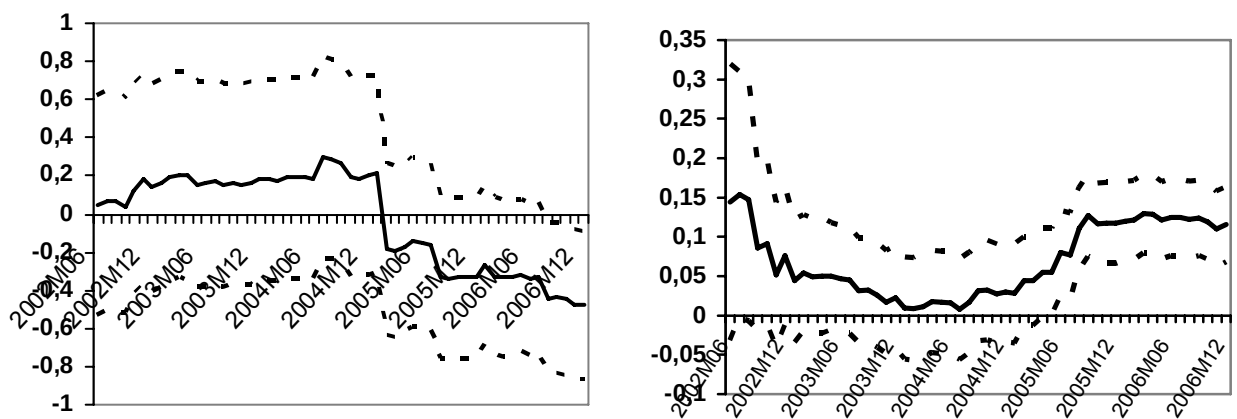

Рис. 7. Вплив роздрібного товарообороту на промислове виробництво (зліва) та імпорт (справа) у Кіровоградській області

Результати досліджень вказують на присутню обернену залежність між роздрібним товарооборотом та промисловим виробництвом та пряму з імпортом. Причому, в регіонах, що не характеризуються динамічним промисловим розвитком даний зв'язок почав з'являтися протягом 2005-06 років, що пов'язано передусім із стимулюванням доходів населення та зростаючими обсягами споживчого кредитування, що спрямовуються передусім на споживчі видатки на імпортні товари. У більш промислово розвинутих регіонах даний зв'язок є порівняно стійким.

Тому, завдання економічної політики полягає в тому, щоб зростаючий попит на внутрішньому ринку був забезпечений відповідною пропозицією на внутрішньому ринку, що полягає передусім у підвищенні конкурентоспроможності національного виробництва. Основним джерелом забезпечення такого завдання мають бути видатки бюджету, що передбачають постійне наповнення дохідної частини, тим паче що в Україні спостерігається стійкий стимулюючий вплив поліпшення сальдо бюджету на промислове виробництво [7]. Таким чином, зростання доходів населення повинні супроводжуватись відповідним зростанням надходжень у бюджет, що, з одного боку – “примусово” обмежуватиме зростаючий імпорт споживчих товарів, а з іншого – формуватимуть резерв інвестиційного попиту на оновлення основних фондів. Реалізація даного завдання, на нашу думку має починатись на регіональному рівні, враховуючи особливості та рівень розвитку окремих регіонів.

За таких умов необхідним є впровадження регіонального регулятивного механізму, який спрямовуватиметься на підвищення рівня конкурентоспроможності та врегулювання міжрегіональних диспропорцій, особливе місце в якому займає фінансово-бюджетний важіль, що передбачає підвищення гнучкості регіонального фінансового механізму, децентралізація фінансового забезпечення регіонів. Важливим є також включення наступних складових: інвестиційна (створення сприятливого регіонального інвестиційного клімату); економічна (сприяння виходу національних

товаровиробників на внутрішні і зовнішні ринки, стимулювання зацікавленості регіональних суб'єктів господарювання у розвитку виробництва); соціальна (ліквідація наявних диспропорцій у системі оплати праці та соціального забезпечення населення); інновативна (стимулювання попиту на інновації, оновлення технологічних процесів та ін).

Список використаних джерел

1. Потер М. Э. Конкуренция. Пер. с. англ.: Учебное пособие. – М: Вильямс. – 2000. – 495 с.
2. Писаренко С. М. Регіональна політика підвищення конкурентоспроможності регіонів // Вісник Львівської комерційної академії: Серія економічна. – 2006 – Випуск 23. – С.48 – 53
3. Власюк О. С.Забезпечення конкурентоспроможності економіки регіонів України в контексті європейської інтеграції // Вісник Львівської комерційної академії: Серія економічна. – 2006 – Випуск 23. – С.3 – 6
4. Мицюк С. В. Технологічні та економічні чинники забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2007. – Випуск 66 (Частина I). – С.210-212
5. Шевчук В. О. Циклічні аспекти стимулювання платоспроможного попиту // Вісник ЛКА. — 2005. — Вип. 19. Збірник наук. праць за матеріалами міжн. наук.-практ. конф. „Структурні трансформації та інвестиційно-інноваційний розвиток торгівлі” (м. Львів, 10—11 листопада 2005 р.). — Част. 1. — С. 282—286
6. Porter M. E. Competitive advantage: creating and sustaining superior performance. With a new introduction. – N. Y.: Free Press, 1998
7. Шевчук В. О., Черкас Н. І. Євроінтеграція і якість економічного зростання // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2007. – Випуск 66 (Частина I). – С.15-23
8. Варналій З. Регіональний розвиток України: проблеми та пріоритети // Економіст. – 2005. - №6. – с.24-28

9. Інфраструктурне забезпечення конкурентоспроможності економіки регіонів (методологія і механізми) / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Ред.. кол.: науковий редактор д.е.н., проф. П. Ю.Беленький. – Львів, 2002. – 308 с.

10. Чужиков В. І. Регіональні інтеграційні стратегії постсоціалістичних країн Європи. – К., 2003

11. Chuzhykov V., Poruchnik A. Convergence of region of post-socialist countries in the context to approximation to the EU standarts // Regional Development – 2002. – Kaunas: Technologija, 2002. – P. 157 – 159.

12. www.ukrstat.gov.ua

Проаналізовано проблему рівноваги попиту і пропозиції та існуючі диспропорції на регіональних споживчих ринках України. Здійснено групування регіонів за показниками розвитку внутрішніх споживчих ринків методом кластерного аналізу. Емпірично досліджено функціональні залежності між роздрібним товарооборотом, промисловим виробництвом та імпортом окремих регіонів.

Проанализировано проблему равновесия спроса и предложения, а также имеющиеся диспропорции на региональных потребительских рынках Украины. Проведено группирование регионов по показателям развития внутренних потребительских рынков методом кластерного анализа. Эмпирически изучено функциональные зависимости между розничным товарооборотом, промышленным производством и импортом отдельных регионов.

The problem of equilibrium of demand and supply and existent disproportions on the regional consumer markets of Ukraine is analyzed. Grouping of regions is carried out on the indexes of development of internal consumer markets by the method of cluster analysis. The functional dependences between retail commodity turnover, industrial production and import of separate regions empirically probed.

Ключові слова: регіональні споживчі ринки, внутрішній попит, фактори виробництва, міжрегіональні диспропорції, детермінанти конкурентоспроможності, кластерний аналіз, фільтр Кальмана, Евклідова відстань.

Ключевые слова: региональные потребительские рынки, внутренний спрос, факторы производства, междурегиональные диспропорции, детерминанты конкурентоспособности, кластерный анализ, фильтр Кальмана, Евклидова дистанция.

***Keywords:** regional consumer markets, internal demand, factors of production, crossregional disproportions, determinants of competitiveness, cluster analysis, Kalman filter, Evclid distance.*

Шевчук Віктор Олексійович

Доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних економічних відносин Львівської комерційної академії.

Мунько Мирослава Михайлівна

Аспірант Львівської комерційної академії, асистент кафедри міжнародних економічних відносин.

Тел. моб. 80979000343

Тел. роб. 239-96-53

Тел. дом. 221-13-15

Адреса: вул. Братів Тершаківців, 2а; к. 317